Vas je obnovila zavezniška uprava

4. del

Ivo Žajdela

To, kar so vaščani vasi Strmec pod Mangartom doživeli 11. oktobra 1943, še zdaleč ni bil zadnji komunistični napad na to vas. Po vojni, ko naj bi bila dežela osvobojena, je komunistični režim uničil še tisto, kar je v vasi ostalo.

Vas Strmec danes

Opisu tragedije vasi Strmec pod Mangartom moramo nujno dodati še povojno dogajanje z obnovo vasi v času Zavezniške vojaške uprave (ZVU) oziroma cone A, kamor je Strmec spadal po koncu druge svetovne vojne. Uprava zavezniških enot v okviru ZVU je v dogovoru s tedanjimi jugoslovanskimi oblastmi v tedanji Primorski porušeno vas obnovila. Strmec je bil na novo pozidan v razmeroma kratkem času. Hiše so obnovili tistim prebivalcem, ki so podpisali, da se bodo vrnili v vas. Zgrajenih je bilo 24 novih hiš, in sicer: Matijeva, Mihčeva, Šmerova (s štalo), Kajžnova, Šušterjeva, Venceljnova, Kukijeva, Šmonova, Tauzeljnova, Goleževa, Meikova, Jurnova, Tancernova, Htinova, Kukijeva, Felančeva, Andričeva, Maževa, Robarjeva, Korninova, Mihčeva in hišo Lene Venceljnove. Nekatere hiše (Možinovo in Mihčevo) so prestavili za dva metra in pol v hrib, da so lahko speljali primerno široko cesto med hišami in strmino, saj je bila prej ta zelo ozka.

V Koritnici so pozidali šest novih hiš: Plužnovo, Lukeževo, Pintarjevo, Kravnjevo, Kumrovo, Klančarjevo in Raimondovo.

V Zgornjem Logu so popravili Praizovo hišo, ki so jo namesto njene v Strmcu pozidali Katri Vencelj. Svojo pravico je namreč prenesla na sorodnike v Logu.

V Strmcu ob izročitvi ključev obnovljenih hiš septembra 1947; s komandantom ZVU Bowmanom

Hitra obnova Po protokolu o obnovi Strmca (6. člen), sklenjenem med italijanskim podjetjem Triestina appalti e costruzioni iz Gorice v okviru organizacije Genio civile in ZVU, bi podjetje, ki je na licitaciji pridobilo pravico do obnove, moralo obnoviti Strmec v 90 dneh. Dejansko pa so zaradi snega in mraza v januarju 1947 za obnovo potrebovali 105 dni. Cena za obnovo je bila določena na 59,500.000 amg lit, na koncu pa je znašala 64,135.000 amg lit.

Dela so se začela 19. avgusta 1946 in končala 5. februarja 1947. Zaposlili so lahko samo delovno silo iz Julijske krajine, tudi gradbenega materiala niso smeli nabavljati zunaj tega prostora. Na gradbišču je hkrati delalo povprečno 155 delavcev, najmanj 27 ljudi na dan v začetku del in največ 255 od 1. do 4. oktobra 1946. Tudi dvanajst Ložanov je dobilo delo pri obnovi.

Ob zaključku del oziroma pri primopredaji ZVU delo na obnovi hiš še ni bilo dokončano. Tri hiše še niso bile ometane, odpadni material od hiš, ki bi ga moralo podjetje na svoje stroške odpeljati, tega ni storilo, ampak je zahtevalo, da to storijo lastniki sami, teh pa seveda v Strmcu še ni bilo.

Iz zapisnikov ZVU je razvidno tudi, da je podjetje opravljalo nekatera dela nesolidno. Tako je moralo kar na treh hišah zamenjati strešno ogrodje, ker so uporabili svež in ne posušen les.

V Strmcu le dve družini Strmčani niso dovolili Ložanom, da bi ti nadzorovali obnovo njihovih hiš. Vadnjal mi je omenil, da ostaja vprašanje, kaj se je po uničenju Strmca zgodilo s 40 glavami živine in 800 ovcami. Namignil je, da so to živino vzeli prebivalci Loga. Le malo Strmča-

Leta 1983 so na kraju, kjer je stala strmška cerkev, postavili spominsko kapelo.

Napis na strmški kapeli

nov in Strmčank je po prevzemu ključev ostalo v vasi, pa čeprav so imeli popravljene hiše. Ostale so le tiste vdove, sedem po številu, ki niso želele ostati v Rablju: Zofija Valas, Franca Kuk, Rozalija Štrukelj, Helena Vencelj, Marija Možina, Johana Vencelj, Anca Pohar in Ana Vencelj. Dolgo po vojni so vas poimenovali vas črnih rut.

Danes živita v Strmcu le dve družini, Meikova in Poharjeva; čez poletje pa tudi Maževi in Možinovi.

ZVU obnovila 33 vasi Zavezniška vojaška uprava je na območju cone A Primorske obnovila 33 požganih ali porušenih vasi. Vse s svojimi sredstvi. Kaj je pa takrat obnovila komunistična Jugoslavija? Nič, medvojnemu nasilju je dodala še povojnega.

Priključitev Primorske socialistični Jugoslaviji je povzročila hude spremembe v življenju prebivalcev gornje soške, še posebej pa loške doline. Naj se pripoved začne s šoki, ki so jih doživeli Ložani, Strmčani in Predelčani in jih je v knjigi *Domovanje v raju* opisal Jaka Vadnjal.

Prvi šok je bil naval ljudi iz cone B, ki so mu bili izpostavljeni vaščani naslednji dan po priključitvi. Trgovine v coni A so bile pred priključitvijo bogato založene. To so vedeli predvsem prebivalci cone B. Zato so takoj, ko je bila ta ovira odstranjena, prihiteli v trgovine, vse pokupili in jih izpraznili.

Šok za šokom Drugi šok, verjetno najhujši, je bilo popolno zaprtje meje.

V času, ko je bil Log v coni A, so vaščani lahko hodili v Rabelj ali Trbiž samo z osebno izkaznico kupovat stvari, ki jih v Logu ni bilo. S priključitvijo Primorske komunistični Jugoslaviji je režim zaprl mejo in prepovedal vsak prehod v tujino. Ob tej zapori je bilo marsikateremu od Predelčanov, Strmčanov in Ložanov žal, da se ni odselil pred priključitvijo »domovini«. Veliko Strmčanov je ostalo v Rablju po tragediji leta 1943, ker jim je uprava rudnika preskrbela delo in stanovanja. Še sreča, da so loški rudarji lahko hodili na delo v rabeljski rudnik. Marsikateri razočaran rudar je v poznejših letih izjavil: »Zakaj niso postavili meje v Kluže?«

Komunisti in »zdrava pamet« Ukrep prepovedi prehoda nove meje, povzet po sovjetskem vzoru, je bil ne samo politično skregan z zdravo pametjo, ampak je bil tudi zelo nehuman.

Na osnovi potrdila, ki ga je izdalo okrajno poverjeništvo za notranje zadeve v Tolminu (OLO Tolmin leta 1951), lahko na primer ugotovimo, da je morala Ivana Vencelj iz Strmca za polurni pogovor s sestro Ano Valas, ki je živela v Rablju, prositi za dovoljenje. Ironija ali zloba ob izdanem »dovoljenju« je bila v tem, da ga je dobila za mejni blok na Robiču in ne na Predelu.

Gibanje v dvestometrskem pasu mejnega bloka je bilo smrtno nevarno.

Tretji nepričakovani šok je bilo pomanjkanje vsega.

Ljudje, navajeni, da so v coni A dobili »skoraj vse«, kar so potrebovali in želeli po prestani vojni in pomanjkanju, ki ga vojna vedno nosi s seboj, si niso mogli predstavljati, da zdaj teh dobrin ni bilo. Četrti šok je bilo vzpostavljanje nove oblasti, ki jo je začel uvajati na novo izvoljeni KNOO že v času cone A, pozneje KLO.

Krivda partizanov Neposredno krivdo za tragedijo in uničenje vasi Strmec nosijo partizani oziroma Bovška četa, ki ji je takrat poveljeval Ivan Likar s partizanskim imenom Sočan, Mrakov iz Spodnjega Loga, ki ga je komunistični režim morda tudi zato 27. novembra 1953 razglasil za »narodnega heroja«. Rojen je bil 9. septembra 1921 v družini z devetimi otroki v Spodnjem Logu, v vasi, ki leži tik pod Strmcem. S sedemnajstimi leti je leta 1938 šel delat v rudnik svinca v Rablju, kjer je že delal njegov oče.

2. februarja 1943 je osem fantov iz Loga in Strmca z Ivanom Likarjem na čelu s pomočjo partizanov Briško-beneškega odreda (BBO) ustanovilo 5. četo tega bataljona, ki so jo na začetku imenovali Loška četa. Likar je kmalu postal komandir čete. Jaka Vadnjal je v knjigi *Domovanje v raju* še leta 2009 zapisal, da je Likar s to četo »vodil veliko partizanskih borb« in da je domačinom »najbolj poznana strmška bitka 10. oktobra 1943. Sodeloval je tudi v bitki pod Krnom 18. julija 1943, kjer je bil prvič ranjen v levo nogo. Vodil je mnogo sabotažnih akcij v rabeljskem rudniku in v drugih akcijah. Julija 1944 je kot komandant 2. bataljona BBO poslan na Koroško z borci Bovške čete. Pri povratku v dolino Soče je bil njegov položaj izdan. Nemci so ga napadli in čeprav ranjen, se ni predal, ampak se je po treh dneh z nečloveškimi napori in prisebnostjo rešil v dolino Koritnice. Rano mu je oskrbovala loška babca Rosičeva«.

»Narodni heroj« Res neverjetno! Le kakšno »bitko« naj bi bil Likar s svojo »četo« bojeval 10. oktobra 1943 pri vasi Strmec? Šlo je za zelo neodgovoren napad iz zasede na nemško kolono vozil, potem pa za umik, vreden zločincev. Tako torej, kot so komunistični partizani takrat velikokrat počeli drugod po Sloveniji. Najprej so izvedli takšno akcijo v bližini neke vasi, potem pa so se umaknili in prepustili nedolžne prebivalce vasi na milost in nemilost pobesneli (okupatorski) vojski, ki se je nato znesla nad nedolžnimi vaščani. Likarjevi partizani so dobro vedeli, da bodo njihovemu napadu sledili povračilni ukrepi nad vaščani Strmca, saj o tem priča tudi dovolj zgovoren podatek, da so se tik pred dogodkom vsi moški v »najboljših letih« z družinami iz Strmca umaknili v Rabelj.

Vadnjal je še zapisal, da je bil Likar kasneje trikrat ranjen, bil je »poveljnik mesta« Trbiž (Monfalcone), končno so mu morali amputirati levo nogo po prometni nesreči, ki so jo namerno povzročili ameriški vojaki v Trbižu. Zadnje dni svojega življenja je prebil v Kobaridu, kjer je bil najprej upravnik kobariške ribogojnice, nato do upokojitve upravnik hotela. Umrl je 12. decembra 1991 v Šempetru pri Novi Gorici. D

Log pod Mangartom